

СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЇ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

ESTABLISHMENT OF PRACTICAL PSYCHOLOGIST'S PROFESSION: HISTORICAL ASPECT

У статті проаналізовано становлення практичної психології в історичному дискурсі. Визначено фактичний матеріал, що розкриває важливі закономірності виникнення практичної психології. З розвитком уявлень про становлення практичної психології виразніше проявляються певні особливості і труднощі, без подолання яких неможливий подальший конструктивний розвиток проблеми фахової підготовки практичних психологів. Проаналізовано передумови становлення практичної психології, визначено роль історичних даних щодо виникнення деонтологічних принципів психологічної практики, етичних норм роботи практичного психолога. На основі теоретико-історичного аналізу розвитку практичної психології визначено особливості професійної підготовки практичних психологів. Також на основі основних теоретико-методологічних засад розвитку практичної психології в Україні окреслено основні шляхи вдосконалення фахової підготовки майбутніх практичних психологів. У статті зазначається, що практична психологія – це галузь професійної діяльності. Вона має на меті завдяки технологіям, методикам сприяти вирішенню особистістю складних життєвих ситуацій, профілактику форм поведінки, що заважають ефективно адаптуватися до навколишнього світу. Практична психологія не може бути ідентичною життєвій психології, популярній та позанауковій. Для того, щоб вміти ефективно надавати психологічну допомогу, майбутні практичні психологи мають усвідомлювати, наскільки практична психологія у своєму становленні концептуально відмежувалася від побутової та позанаукової.

У статті наголошується, що теоретичний та історичний аналіз, порівняння різних типів психологічного знання, дослідження витоків практичної психології та становлення професії практичного психолога дасть змогу визначити місце практичної психології в системі психологічних знань. Історичний екскурс надає змогу врахувати позитивні досягнення зарубіжних і вітчизняних спеціалістів із проблеми психологічної допомоги та спроектувати нові завдання для професійної підготовки майбутніх практичних психологів.

Ключові слова: практична психологія, практикуючий психолог, педологія, клієнт-цен-

трована терапія, вища школа, фахова підготовка практичних психологів.

It has been analyzed in the article the establishment of practical psychology in the historical discourse. Factual material that reveals important patterns of practical psychology emergence has been identified. With the development of conceptions about the establishment of practical psychology, certain features and difficulties are more clearly manifested, without which further constructive development of the problem of vocational training of practical psychologists is impossible. The preconditions of the establishment of practical psychology have been analyzed, the role of historical data on the occurrence of deontological principles of psychological practice, ethical standards of practical psychologist's activity have been determined.

The purpose of the article: on the basis of theoretical and historical analysis of the development of practical psychology to define the peculiarities of vocational training of practical psychologists. Based on the purpose of the article, the important tasks that we try to solve are to identify the basic theoretical and methodological foundations of the development of practical psychology in Ukraine, to justify the main ways and methods of improvement of vocational training of future practical psychologists.

The article states that practical psychology is a field of professional activity. It aims, through technologies and methods, to help in solving, by personality, difficult life situations, the prevention of forms of behavior that prevent effective adaptation to the world. Practical psychology cannot be identical to life psychology, popular and extra-scientific. To be able to provide psychological help effectively, future practical psychologists should realize how practical psychology in its formation conceptually distinguished itself from household and extra-scientific ones.

The article has emphasized that theoretical and historical analysis, comparison of different types of psychological knowledge, study the origins of practical psychology and the establishment of practical psychologist's profession will allow to determine the place of practical psychology in the system of psychological knowledge.

Key words: practical psychology, practicing psychologist, pedology, client-centered therapy, high school, vocational training of practical psychologists.

УДК 378.21(045)
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-17-2-26>

Синишина В.М.,
канд. психол. наук,
доцент кафедри психології
ДНУВЗ «Ужгородський національний
університет»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

За останні три десятиліття практико-орієнтована психологія набирає дуже швидких обертів, інтенсивно розвивається. Психологічне знання потребує досліджень в історичному аспекті, оскільки, реконструюючи історію розвитку різноманітних стратегій психологічних галузей і окремих психологічних проблем, майбутні практичні психологи будуть володіти не тільки готовим матеріалом для заучування, а й зможуть орієнтуватися в багатьох

професійних проблемах, усвідомлювати причини виникнення тієї чи іншої проблеми, тієї чи іншої стратегії в колі психологічних досліджень.

Українське суспільство переживає швидкоплинні соціально-економічні та політичні трансформації. У цьому бурхливому історичному розвитку особистість підпадає під чисельні стресогенні чинники; виявилось, що людина не може опанувати стрес власними психологічними ресурсами, тому виникає необхідність надання психоло-

гічної допомоги висококваліфікованими фахівцями – практичними психологами. Усе це спонукає до необхідності підготовки майбутніх фахівців на теренах національної освіти з урахуванням засад розуміння історичного розвитку, усвідомлення практики становлення практичної психології.

Практична психологія виступає в ролі методологічної основи діяльності практичних психологів. Як зазначає В.Г. Панок, теоретичні підвалини цієї галузі психології були закладені поколіннями вітчизняних і зарубіжних психологів. Разом із цим проблема теоретичного осмислення і систематизації психологічної практики, методів і методик роботи практичних психологів залишається доволі гострою. Ця гострота підсилюється ще й тим, що українська психологічна наука і практика протягом ХХ ст. пройшли специфічний шлях, що суттєво відрізняється від шляхів розвитку психології в інших країнах. Таким чином, пошук теоретичних витоків, методологічних засад, соціально-історичних чинників розвитку вітчизняної практичної психології у ХХ ст. стає дедалі більш актуальним [4, с. 2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Фахова підготовка практичних психологів потребує сучасних концептуальних ідей і підходів. Важливим у цьому процесі є врахування всіх надбань різних галузей наукових знань – педагогічних, психологічних, філософських та історичних.

Теоретико-методологічним підґрунтям фахової професійної підготовки практичних психологів на сучасному етапі виступають концепції таких дослідників, як Д. Богоявленська, О. Бондаренко, В. Панок, Є. Пряжнікова, Л. Уманець, Н. Чепелєва та інші. Розвиток психологічної допомоги як професії в Україні та інших країнах пострадянського простору досліджується у працях О. Бондаренко, Б. Братуся, Ф. Василюка, Б. Карвасарського, Г. Белкіна, Ю. Ємельянова, Л. Петровської. Розвиток психологічної культури в історичному ракурсі досліджує С. Максименко, І. Маноха, В. Рибалка, В. Роменець. Протягом усього періоду становлення практичної психології науковці зазначали, що професійна підготовка практичних психологів потребує системного підходу, взаємозв'язку між теоретичними дисциплінами та практично зорієнтованими навчальними курсами. Дослідження цього питання мало місце в працях таких вчених, як О.Л. Музика, В.В. Горбунова, І.С. Загурська, Т.М. Майстренко. Проблема професійної освіти надзвичайно глибока та невичерпна. На нашу думку, історичні погляди на становлення професійної підготовки практичних психологів можуть значно поглибити уявлення про сутність цього процесу. Тому вважаємо за доцільне розглянути історичний аспект становлення професії практичного психолога, тим паче, що серед проаналізованих джерел ми практично не знайшли досліджень щодо висвітлення цього надзвичайно важливого питання.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Практична психологія – це галузь професійної діяльності. Вона має на меті завдяки технологіям, методикам сприяти вирішенню особистістю складних життєвих ситуацій, профілактику форм поведінки, що заважають ефективно адаптуватися до навколишнього світу. Практична психологія не може бути ідентична життєвій психології, популярній та позанауковій. Для того, щоб вміти ефективно надавати психологічну допомогу, майбутні практичні психологи мають усвідомлювати, наскільки практична психологія у своєму становленні концептуально відмежувалася від побутової та позанаукової. Ми вважаємо, що теоретичний та історичний аналіз, порівняння різних типів психологічного знання, дослідження витоків практичної психології та становлення професії практичного психолога дасть змогу визначити місце практичної психології у системі психологічних знань. Як зазначає В.Г. Панок, «історико-психологічний аналіз робіт вітчизняних та зарубіжних психологів дозволить виокремити специфічні принципи і підходи, що розкривають специфіку практичної психології» [4].

Перш за все, в історико-теоретичному аналізі становлення практичної психології важливо визначити роль практичної психології як однієї з прикладних галузей і покладатися на принцип практики, що був впроваджений Л.С. Виготським як синтез науково-психологічних методів та теорій. Розглянувши передумови, етапи становлення практичної психології, неможливо переоцінити роль історичних даних щодо виникнення деонтологічних принципів психологічної практики, етичних норм роботи практичного психолога, що передбачають безоцінкове ставлення до особистості клієнта, відповідальність перед клієнтом, принцип «не нашкодь».

Нині в науковій думці досліджується поступ практичної психології в історичному дискурсі, з одного боку, поступово накопичується величезний фактичний матеріал, отримані цікаві результати, що розкривають важливі закономірності виникнення практичної психології. З іншого – з розвитком цих уявлень дедалі виразніше проявляються певні особливості і труднощі, без подолання яких неможливий подальший конструктивний розвиток проблеми фахової підготовки практичних психологів. Наприклад, нині у нас в країні відсутня нормативно-правова база, на яку би спиралась діяльність практичного психолога, не визначена чітка межа між психологічним консультуванням та психотерапією, не обґрунтовано рамки та критерії відповідальності, яку несе практичний психолог у разі неекологічної діяльності, чітко не визначені межі корекційної діяльності шкільних психологів тощо. Тому теоретико-історичний аналіз становлення професії практичного психолога є одним з аспек-

тів, що сприяє розв'язанню цих питань. Окрім того, вивчаючи і аналізуючи історію розвитку прикладної психології, ми маємо враховувати досвід зарубіжних країн щодо становлення практичної психології та підготовки майбутніх практичних психологів до діяльності у сфері практично орієнтованої психології. Наприклад, на Заході практично в усіх випадках грубого порушення етичних норм спеціаліст позбавляється ліцензії, права на професію. Здійснюється це або відповідними державними органами, або професійними асоціаціями, яким законодавчо надано це право (наприклад, Великобританія, Німеччина, Польща, США та ін.).

Мета статті – на основі теоретико-історичного аналізу розвитку практичної психології визначити особливості професійної підготовки практичних психологів. Важливими завданнями, які ми намагаємось вирішити, є визначення основних теоретико-методологічних засад розвитку практичної психології в Україні, обґрунтування основних шляхів і методів вдосконалення фахової підготовки майбутніх практичних психологів.

Виклад основного матеріалу. Психологічні знання, які з'явилися ще в античних культурах Греції, Китаю, Індії та Єгипту і розвивалися в лоні філософії, стали самостійною наукою у другій половині XIX ст. Протягом XX ст. у суспільстві поступово сформувалося соціальне замовлення на психологічну діяльність, що стало головною причиною появи професії «психолог». Наприкінці XIX ст. виникла і стала інтенсивно розвиватися педагогічна психологія. Американський психолог С. Холл у 1891 р. почав видавати журнал «Педагогічний семінар», який був присвячений проблемам педагогічної і дитячої психології. А. Біне, який у Франції займався проблемами психологічної служби і до якого звернулося Міністерство освіти Франції з проханням розробити спеціальні психологічні методи для виявлення дітей, яким важко навчатися за загальноосвітньою програмою, став першим практичним психологом у сфері освіти. У 1913 р. в Англії, у 1915 р. у США почали працювати перші шкільні психологи. У 80-х рр. у США створюється Національна асоціація шкільних психологів. Психологічна служба за кордоном чітко була регламентована та мала нормативно-правову основу [1].

На початку XX ст. виникла наука педологія. Спеціалісти в області педології займалися питаннями діагностики, корекції та розвитку дитячої психіки. Змістом педології як наукової і практичної сфери діяльності було комплексне вивчення дитини. У 1906 р. в Санкт-Петербурзі відбувся перший з'їзд із педагогічної психології. Але у 1936 р. розвиток практично орієнтованої педології було припинено, оскільки педологи-практики перебільшили значення тестування і вимірювання психічного розвитку дітей. Використання тестів у школі,

що відбувалося надзвичайно часто і необґрунтовано, призводило до таких самих необґрунтованих висновків про розумовий розвиток дітей та переводу їх до спецшкіл. У практичній педології не застосовувалась концепція індивідуальності, результати експериментальних досліджень практично не розглядалися із цих методологічних позицій. У постанові ЦК ВКП(б) 1936 р. «Про педологічні перекручення в системі наркомпросів» педологія була розкритикована й оголошена шкідливою наукою. Цей факт призвів до багаторічного занепаду в розвитку психології. Окрім того, були й інші причини, через які досягнення російської та вітчизняної науки у сфері практичної психології та консультативної діяльності, зокрема, донині залишаються досить скромними. Як зазначає О.Є. Сапогова, таке «відставання» зумовлено багатьма причинами, серед яких на початку і в середині XX ст. у СРСР були досить сильними традиції медичної психотерапії, яка перебувала в компетенції тільки лікарів. Окрім того, державна ідеологія була орієнтована на побудову «єдиної спільноти – радянського народу» і практично ігнорувала неповторність, унікальність кожної окремої особистості. Неувага до окремої особистості, приватного життя людини не створила підґрунтя для культурного ставлення до неї, не мотивувала запитів на консультативну допомогу, що призвело до відкидання людиною змоги мати психологічні проблеми, тим більше вирішувати їх за допомогою спеціаліста [6].

Післявоєнні роки позначилися створенням Інституту психології завдяки самовідданій праці Г.С. Костюка. Набирала обертів і наукова творчість Н.В. Чепелевої, напрямом роботи вченої можна виокремити розробку форм і методів професійної підготовки практичних психологів. Н.В. Чепелева наголошувала на тому, що орієнтиром у підготовці практичних психологів є формування професійно важливих якостей, серед яких виокремлюються емпатія, вміння слухати, гуманістична спрямованість, розвинений соціальний інтелект, високий рівень креативності, творчість, емоційна стійкість.

У 80-х рр. XX ст. у країнах СНД ситуація щодо розвитку практичної психології почала змінюватись, оскільки від психотерапії почала відмежовуватись психологічна допомога у формі консультування. Поняття «клієнт» замість широко застосовуваного «пацієнт» запровадив американський психолог К. Роджерс. Протягом своєї кар'єри Роджерс пройшов шлях, який у 80-і рр. втілюється в людино-центровану терапію. Згідно з результатами опитування, проведеного у 1982 р. двома провідними психологічними журналами США (Journal of Counseling Psychology и American Psychologist), Роджерс отримав рейтинг найбільш впливового (most influential) американського психолога. Його гуманістична психологія стала фактично третьою

силою між фрейдизмом і біхевіоризмом. У країнах СНД наприкінці 80-х – 90-х рр. почалось поширення зарубіжного досвіду з питань психокорекції, психодіагностики та консультування, які як напрями практичної психології теоретично обґрунтував саме К. Роджерс. Тому ситуація з практично орієнтованою психологією почала покращуватись. З'являються наукові праці таких дослідників, як Г.С. Абрамова, Ю.Е. Альошина, Г.В. Бурменська, О.А. Карабанова, О.Г. Лідере, В.Ю. Меновщиков, Т.О. Флоренська, О.В. Хухлаєва та ін. Дослідження були присвячені психологічному консультуванню, що зорієнтоване саме на вітчизняного консультанта. Наприкінці 90-х років ХХ ст. у російській та українській психології можна виокремити два аспекти професіонального становлення спеціаліста – практичного психолога:

а) практична психологія як прикладна галузь стала формуватись як професійна діяльність, яка пов'язана з корекцією, діагностикою та консультуванням;

б) психологічна практика як безпосередньо психологічне консультування складних проблемних ситуацій.

Наприкінці 60-х рр. відновилась практична участь психологів у роботі школи. З 1980 р. у вигляді експерименту почали свою професійну діяльність психологи у спеціальних школах-інтернатах для «важких» підлітків. У 1988 р. вийшла постанова Державного комітету СРСР із питань освіти про введення ставки психолога у всіх навчально-виховних закладах. У ВНЗ почала організовуватись підготовка відповідних спеціалістів [2, с. 47]. Розвиток психологічної служби у школах зумовив необхідність підготовки практичних психологів, інколи на шкоду якості підготовки, оскільки їх готують нині невиправдано велику кількість. Якщо у 80-х рр. практичних психологів готував тільки Київський університет Шевченка, то нині їх кількість становить більше 20 тисяч на рік. Практичний (практикуючий) психолог – це професіонал у галузі прикладної психології, який має спеціальну вищу освіту і здійснює психологічну практику (практикує), застосовуючи у своїй роботі науково обґрунтовані, перевірені і валідні методи. Його діяльність, передусім, спрямована на надання допомоги людині, що переживає складні життєві обставини або утруднення у спілкуванні чи співпраці з оточуючими. Основними видами діяльності практичного психолога є практична психологічна діагностика, психотерапія, психологічна прогностика, психологічна профілактика, психологічна реабілітація, психологічна корекція індивідуальних рис, настанов, уявлень, поведінки й розвитку людини.

У 1998 р. спільним наказом Міністерства освіти України та Академії педагогічних наук України було створено Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи.

23 квітня 2004 р. вперше в історії української держави Колегія Міністерства освіти і науки України розглянула питання про стан і перспективи розвитку психологічної служби системи освіти. Відтоді 23 квітня вважається Днем практичного психолога.

Українські психологи почали шлях становлення практичної психології. У середині 90-х рр. ХХ ст. П.П. Горностай та С.В. Васьківська створили перший для України посібник із психологічного консультування. Науковці обґрунтували принципи індивідуального консультування, етичних аспектів консультативної допомоги. Основою для професійного навчання майбутніх практичних психологів став запропонований П.П. Горностаєм і С.В. Васьківською проблемно-орієнтований підхід, який визначав необхідність аналізу психологічних проблем клієнта, знаходження разом із клієнтом альтернативних шляхів виходу з психологічних утруднень. Значного поштовху в розробці питань психологічного консультування додали праці українських вчених (О. Ліщинська, О. Осадько, О. Бондаренко, Н. Пов'якель, Т. Титаренко, В. Рибалка, І. Цимбалюк). Наступне двадцятиліття ХХІ ст. було пов'язане з появою навчальних посібників, методичних нарисів, що були присвячені проблемам змісту, сутності, визначенню методичних засад у процесі фахової підготовки практичних психологів.

Попри бурхливий розвиток практичної психології та якісної професійної підготовки конкурентноспроможних майбутніх практичних психологів, нині не існує чіткої нормативно-правової бази, яка б слугувала основою як для професійної підготовки психолога-консультанта у вищих навчальних закладах, так і для організації процесу їх консультування в межах виробничої практики, а також організації консультативної діяльності. Але нині є певні загальні підстави підготовки та організації процесу психологічної допомоги, на що зорієнтоване викладання курсів практичним психологам, що відображено в різних законах, конвенціях, нормативних і державних актах, положеннях, наказах Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України й інших документах.

Висновки. Отже, історичний екскурс, який було здійснено в контексті практично зорієнтованої психології та становлення професії практичного психолога, дає змогу врахувати позитивні досягнення зарубіжних і вітчизняних спеціалістів із проблеми психологічної допомоги та спроектувати нові завдання для професійної підготовки майбутніх практичних психологів.

З огляду на матеріали статті, у подальшому видається перспективним дослідження, яке буде спрямоване на розкриття змісту й особливостей професійної підготовки майбутніх практичних психологів до діяльності у сфері психологічної допомоги в різних країнах і визначення шляхів упровадження прогресивного зарубіжного досвіду.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Володарская И.А., Лизунова Н.М. Система подготовки психологов в США. *Вестник МГУ*. Сер. 14. Психология. 1989. № 3. С. 50–62.
2. Дуткевич Т.В., Савицька О.В. Практична психологія: Вступ до спеціальності. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 255с.
3. Панок В., Титаренко Т., Чепелєва Н. Основи практичної психології. Київ : Либідь, 1999. 536с.
4. Панок В.Г. Теоретико-методологічні засади розвитку практичної психології в Україні [Рукопис]: авто-реф. дис. ... докт. психолог. наук : 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології». Київ, 2011. 28 с.
5. Психологічна служба в системі освіти: Курс лекцій / Укладач: І.С. Загурська. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 166 с.
6. Сапогова Е.Е. Консультативная психология : учебн. пособие для студ. высших учебных заведений. Москва : Академия, 2008. 352 с.
7. Rogers Carl. *Client-Centered Therapy*. Cambridge Massachusetts: The Riverside Press, 1951. S. 430.